บทที่ 3

องค์ประกอบของการแสดงเบิกโรงละครในชุด เมขลา-รามสูร

การแสดงเบิกโรงชุดเมขลา-รามสูร เป็นการแสดงที่ได้รับความนิยมมาตั้งแต่สมัยอยุธยา จนถึงปัจจุบัน การแสดงเบิกโรงชุดเมขลา-รามสูร นี้ได้มีองค์ประกอบที่สำคัญ ในหลายๆ ด้าน ทำให้การแสดงชุดนี้ได้รับความนิยม และถือกันว่าเป็นชุดการแสดงที่รวมศิลปะไว้เป็นอย่างดี

ดังนั้นในบทนี้จะได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการแสดงเบิกโรงละครในชุด เมขลา-รามสูร โดยจะเน้นถึงองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของรามสูรในหัวข้อดังต่อไปนี้คือขั้นตอนการแสดง ผู้แสดง เครื่องแต่งกาย และอุปกรณ์การแสดง เพลง เครื่องดนตรี โอกาสและสถานที่ใช้แสดง

3.1 ขั้นตอนการแสดง

การแสดง ชุดเมขลา-รามสูร เป็นการแสดงเบิกโรงสำหรับละครในดังนั้น ขั้นตอนในการแสดงจึงมีความเกี่ยวข้องและต่อเนื่องกับการแสดงละครในดังนี้

1. การไหว้ครู ในการแสดงละครในนั้นก่อนที่จะทำการแสดงนั้นจะต้องมีการไหว้ครู เพื่อเป็นการบูชาและระลึกถึงพระคุณครูก่อน ในการไหว้ครูนี้ตัวนายโรงเป็นผู้นำจุดธูปเทียน ถวายดอกไม้ และเงินค่ากำนล โดยบรรดาผู้แสดงทุกคนก็จะร่วมในการไหว้ครูในครั้งนี้อย่างพร้อมกัน

2. การบรรเลงเพลงโหมโรงละคร เมื่อใกล้ถึงเวลาแสดง ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงในชุดโหมโรงเย็น ซึ่งจะใช้บรรเลงโหมโรงสำหรับการแสดงละคร และการแสดงมหรสพอื่นๆ การบรรเลงโหมโรงในการแสดงละครในจะเริ่มต้นด้วยเพลงสาธุการ และบรรเลงไปตามลำดับเพลง แล้วจะจบลงเว้นเพลงวาไว้ ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดการบรรเลงเพลงชุดโหมโรงเย็นเมื่อจะเริ่มทำการแสดง จะบรรเลงเพลงวา ตัวละครออกแสดง การบรรเลงเพลงวานี้บางทีเรียกว่า “วาลงโรง”

3. การแสดงเบิกโรง การแสดงเบิกโรงจะเริ่มขึ้นหลังจากที่ปี่พาทย์บรรเลงเพลงชุดโหมโรงเย็น เสร็จแล้วก็จะเริ่มทำการแสดงเบิกโรงจนจบ

4. การแสดงเรื่องหลัก เมื่อการแสดงเบิกโรงละครในเสร็จสิ้นแล้วการแสดงละครในก็จะเริ่มแสดงเรื่องหลัก และดำเนินเรื่องไปจนจบการแสดง

5. จบการแสดง เมื่อจบการแสดงแล้ว ปี่พาทย์จะทำเพลงกราวรำ เป็นเพลงสุดท้ายก่อนเลิก

จากขั้นตอนในการแสดงละครในตามที่ได้กล่าวไปแล้วนั้นอาจกล่าวได้ว่า ขั้นตอนในการแสดงเบิกโรงละครใน จะเริ่มขึ้นหลังจากที่มีการบรรเลงโหมโรงชุดโหมโรงเย็นแล้วปี่พาทย์บรรเลงเพลงวาเป็นเพลงสุดท้ายแล้ว การแสดงเบิกโรงจึงเริ่มทำการแสดง

ดังนั้นการแสดงเบิกโรงละครในชุดเมขลา-รามสูร มีลำดับในการแสดงเช่นเดียวกับการแสดงเช่นเดียวกับการแสดงเบิกโรงชุดอื่นๆ คือจะทำการแสดงหลังจากการบรรเลงเพลงโหมโรงชุดโหมโรงเย็นเสร็จสิ้นแล้วก็จะดำเนินเรื่องในการแสดง ซึ่งมีลำดับการแสดง ดังนี้

ลำดับที่ 1 เทวดา นางฟ้า ออกมาแสดงด้วยชุดระบำสี่บท ซึ่งประกอบด้วยเพลงพระทอง เพลงเบ้าหลุด เพลงสระบุหร่ง และเพลงบะหลิ่ม เมื่อจบบทร้อง ปี่พาทย์ทำเพลงเร็วเทวดา นางฟ้ารำเข้าไปในโรง

ลำดับที่ 2 ฉากวิมานอรชุน เป็นฉากที่กล่าวถึงพระอรชุน โดยการร้องเพลงยานีที่มีบทบรรยายพระอรชุน ต่อจากนั้น พระอรชุนจึงรำหน้าพาทย์เพลงกลมตามกระบวนท่ารำของพระอรชุนหรือที่เรียกอีกอย่างว่า กลมพระขรรค์ จนจบเพลง แล้วจึงรำเพลงหน้าพาทย์เพลงเชิดเข้าโรงไป

ลำดับที่ 3 ฉากวิมานมณีเมขลา ฉากนี้กล่าวถึงนางเมขลาที่มีดวงแก้วมณี และกล่าวถึงหน้าที่ของนางเมขลาที่จะต้องไปประชุม จากนั้นเป็นบทแต่งตัวแล้วออกจากวิมาน ต่อด้วยการรำหน้าพาทย์เพลงเชิดฉิ่งตามกระบวนท่ารำของนางเมขลา

ลำดับที่ 4 ฉากท้องฟ้า เทวดา นางฟ้า พระอรชุน และนางเมขลา เข้ามาร่วมร่ายรำจากนั้นตัวละครทั้งหมดรำเข้าโรง

ลำดับที่ 5 ฉากวิมานรามสูร เป็นฉากที่กล่าวถึงรามสูร ด้วยเพลงรื้อร่าย บรรยายลักษณะของรามสูร จากนั้นจึงแต่งตัวแล้วออกจากวิมาน โดยแสดงอิทธิฤทธิ์ด้วยการรำเพลงหน้าพาทย์เพลงคุกพาทย์

ลำดับที่ 6 ฉากท้องฟ้า ฉากนี้เป็นฉากสำคัญที่กล่าวถึงรามสูรเหาะมาแล้วพบกับเทวดา นางฟ้า พระอรชุน รวมทั้งนางเมขลาที่นำดวงแก้วมณีออกมาโยนเล่น เมื่อเหล่าเทวดา นางฟ้าเห็นรามสูรจึงพากันหลบหนีเข้าโรงไป จึงเหลือแต่นางเมขลาที่ไม่ได้แสดงความกลัวเมื่อเห็นรามสูรแต่กลับนำดวงแก้วมณีออกมาหลอกล่อ แล้วทำท่าวิ่งเข้าซ่อนในกลีบเมฆ

ลำดับที่ 7 ฉากท้องฟ้า นางเมขลาเข้าหลบรามสูรตามก้อนเมฆ รามสูรได้ค้นหาจนพบแล้วจึงเข้าไล่ชิงดวงแก้วจากนางเมขลาที่พยายามหลอกล่อ เมื่อแย่งดวงแก้วจากนางเมขลาไม่ได้จึงโกรธพร้อมกับขว้างขวานไป ซึ่งนางเมขลาก็หลบได้ทันแล้วหนีเข้าโรงไป

ลำดับที่ 8 ฉากท้องฟ้า รามสูรไล่ติดตามนางเมขลาจนมาพบพระอรชุนที่เหาะผ่านมา รามสูรเห็นจึงโกรธแค้นตามนิสัยอันธพาล รามสูรและพระอรชุนจึงได้ทำการต่อสู้กัน พระอรชุนเสียทีถูกรามสูรจับเท้าฟาดกับเขาพระสุเมรุเสียชีวิต

จากลำดับขั้นตอนในการดำเนินเรื่องที่กล่าวมาทั้ง 8 ตอนนั้น ถือว่าเป็นการดำเนินเรื่องในการแสดงที่เต็มกระบวนในขั้นตอนการแสดงเบิกโรงในรูปแบบของละครใน

3.2 ผู้แสดง

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึง ผู้แสดงเป็นรามสูรในหัวข้อการคัดเลือกผู้แสดง และการฝึกหัด ตามลำดับดังนี้

3.2.1 การคัดเลือกผู้แสดง

การคัดเลือกผู้แสดงในบทของรามสูรนั้น ถ้าเป็นการแสดงละครใน ตามรูปแบบที่ใช้ผู้หญิงแสดงก็จะคัดเลือกผู้แสดงจากผู้ที่ฝึกหัด หรือผู้แสดงเป็นตัวพระ เนื่องจากท่ารำของตัวพระกับยักษ์จะมีความสัมพันธ์กัน ดังที่บทสัมภาษณ์ ครูลมุล ยมะคุปต์ และครูเฉลย ศุขะวณิช ผู้เชี่ยวชาญการสอนนาฏศิลป์ไทย ได้กล่าวถึงการฝึกหัดนาฏศิลป์ในวังสวนกุหลาบว่า[1] "เมื่อรำเพลงช้า เพลงเร็วจบแล้ว ตัวพระแยกไปเต้นเสา ส่วนตัวนางฝึกหัดรำเพลงเชิดฉิ่ง.... การที่ให้ตัวพระไปหัดแม่ท่ายักษ์เพราะลีลาท่ายักษ์กับพระมีความใกล้เคียงกันมากกว่าฝ่ายอื่น โดยเฉพาะเรื่องเหลี่ยม (ส่วนขา) และวง (ส่วนของแขน-มือ)"

ในปัจจุบันไม่มีการฝึกหัดผู้หญิงมาแสดงในบทบาทของตัวยักษ์ผู้ชาย จะมีแต่เพียงในบทบาทของนางยักษ์ หรือยักษ์ผู้หญิงเท่านั้น ดังนั้นในการคัดเลือกผู้หญิงมาแสดงในบทบาทของตัวยักษ์ในบทของรามสูรนั้น อาจารย์อุดม อังศุธร ได้แสดงความคิดเห็นว่า[2] ในการคัดเลือกผู้หญิงที่ฝึกหัดตัวพระมาแสดงในบทบาทของรามสูรนั้น จากการที่เคยมีโอกาสรับการถ่ายทอดในบทของพระอรชุน และบทรามสูรจากครูลมุล ยมะคุปต์ ได้ให้ความรู้ทั้งในด้านท่ารำและบุคลิกของตัวละครในตอนนี้ จึงมีความเห็นว่าผู้แสดงเป็นตัวรามสูรที่เป็นผู้หญิงนั้นจะต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. เป็นผู้ที่ผ่านการฝึกหัดและแสดงเป็นตัวพระ รวมทั้งผ่านกระบวนการฝึกหัดเป็นตัวยักษ์ ตั้งแต่เต้นเสา แม่ท่ายักษ์ การตีบทในลักษณะของตัวยักษ์

---

[1] กรมศิลปากร,ละครวังสวนกุหลาบ (กรุงเทพฯ:ฟรีสเกล,2543),หน้า42-43.

[2] อุดม อังศุธร . ข้าราชการบำนาญ วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร .สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2544.

2. ต้องเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง บุคลิก คล่องแคล่วว่องไว เหมาะสมกับบทของรามสูรที่เป็นยักษ์อสูรเทพบุตร ที่มีนิสัยอันธพาล ดังนั้น จะต้องมีรูปร่างสูงโปร่ง และตัวใหญ่กว่าผู้แสดงในบทของอรชุน

นอกจากคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว อาจารย์อุดม อังศุธร ยังได้กล่าวว่าการที่ผู้หญิงในสมัยก่อนสามารถแสดงบทบาทตัวยักษ์ได้นั้นเพราะว่ามีการฝึกหัดกระบวนท่าของตัวยักษ์ไปพร้อมกับกระบวนท่าของตัวพระ ทำให้ผู้แสดงที่เป็นผู้หญิงสามารถแสดงในบทของตัวยักษ์ได้ ซึ่งต่างกับปัจจุบันที่ไม่มีการฝึกหัดผู้หญิงแสดงในบทบาทของตัวยักษ์ ดังนั้นในปัจจุบันจึงมีแต่ผู้ชายเท่านั้นที่แสดงในบทบาทของตัวยักษ์ ส่วนในด้านการฝึกหัดละครในคงมีแต่เพียงการฝึกหัดตัวพระตัวนาง (เท่านั้น)

จากการที่ปัจจุบันไม่มีการฝึกหัดผู้หญิงแสดงเป็นตัวยักษ์ ดังนั้นในการแสดงเบิกโรงละครในชุดเมขลา-รามสูร จึงต้องใช้ผู้ชายที่ฝึกหัดโขนเป็นตัวยักษ์มาแสดง และในการคัดเลือกผู้ชายมาแสดงเป็นตัวรามสูรนั้น ผู้วิจัย ได้สัมภาษณ์ ครู อาจารย์ ที่มีประสบการณ์ในการแสดงในบทบาทของรามสูร ได้แสดงความคิดเห็นถึงคุณสมบัติของผู้แสดงเป็นรามสูร ดังนี้

นายจตุพร รัตนวราหะ[3] ผู้แสดงเป็นรามสูรจะต้องมีรูปร่างไม่สูงใหญ่ หรืออ้วนจนเกินไป เนื่องจากรามสูร เป็นยักษ์อสูรเทพบุตร ที่มีความเข้มแข็ง ว่องไว

นายทองสุข จำเริญพฤกษ์[4] จะต้องเป็นผู้แสดงท่ารำและอารมณ์ออกมาให้เห็นว่ารามสูรเป็นยักษ์ที่มีความเก่งกล้าในอิทธิฤทธิ์ นิสัยนักเลงอันธพาล

นายสมศักดิ์ ทัดติ[5] ในด้านบทบาทและลักษณะสำคัญรวมทั้งอิริยาบทที่ผู้แสดงมีต่อตัวรามสูรนั้น ส่วนใหญ่จะมีความเห็นว่าบุคลิกลักษณะที่เด่นชัดของรามสูรนั้นน่าจะเป็นยักษ์เล็กเหมือนกับอินทรชิต แต่ตนเห็นว่าลักษณะของรามสูรน่าจะใช้ผู้แสดงที่สูงใหญ่ได้ เนื่องจากเป็นตัวยักษ์มีบุคลิกคล่องแคล่วว่องไว แต่จะต้องนิ่งคงไว้เพื่อความงามของท่ารำ และต้องมีการผสมผสานท่ารำที่มีความนุ่มนวล ละมุนละไม แต่แฝงไว้ด้วยความเข้มแข็งด้วยอิทธิฤทธิ์ และความหยาบคายในด้านลักษณะนิสัยที่อันธพาลโดยทั้งหมดจะต้องผสมผสานกันอย่างกลมกลืนตามความงามแบบนาฏยศิลป์ไทย

---

[3] จตุพร รัตนะวราหะ .ผู้ชำนาญการสถาบันนาฏดุริยางคศิลป กรมศิลปากร.สัมภาษณ์, 24 พฤศจิกายน 2544

[4] ทองสุข จำเริญพฤกษ์.อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร.สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2544.

[5] สมศักดิ์ ทัดติ.อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปกากร.สัมภาษณ์, 10 กันยายน 2544.

นายประดิษฐ์ ศิลปสมบัติ[6] รามสูรจะต้องมีบุคลิกแคล่วคล่อง ปราดเปรียว รูปร่างต้องไม่สูงใหญ่จนเกินไป ส่วนสูงควรอยู่ประมาณ 165-170 เซนติเมตร ผู้แสดงจะแสดงออกมาให้เหมาะสมกับบทอันธพาล หยิ่งยะโส มีฤทธิเดช ตามลักษณะเด่นของรามสูร

นายดำรงศักดิ์ นาฏประเสริฐ[7] คุณสมบัติของผู้เป็นรามสูรจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถสูง เนื่องจากบทบาทของรามสูรมีความสำคัญตั้งแต่แรกและท่ารำต้องมีความสวยงามอย่างละครในมีความสง่างาม ในด้านบุคลิกจะต้องเป็นผู้ที่มีรูปร่างดี สง่างาม สูงเพรียวไม่อ้วน เนื่องจากศีรษะของรามสูรเป็นศีรษะลักษณะสูง เพรียวตามด้วยยอดมงกุฎกาบไผ่ ดังนั้นผู้แสดงจะต้องไม่มีรูปร่างที่อ้วน จึงจะทำให้มีความงาม

นอกจากเรื่องคุณสมบัติของผู้แสดงเป็นรามสูรดังกล่าวแล้ว นายประเมษฐ์ บุณยะชัย ได้กล่าวว่า ผู้แสดงเป็นรามสูร น่าจะมีรูปร่างและคุณสมบัติเหมือนกับผู้แสดงอินทรชิต ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันในเรื่องของชาติกำเนิด มีความคล้ายคลึงกันระหว่างความเป็นยักษ์กับเทพบุตร ดังนั้นรูปร่างของผู้แสดงจึงควรมีความคล้ายคลึงกับตัวพระ รวมทั้งลีลาท่ารำจะมีลักษณะใกล้เคียงกับตัวพระเป็นส่วนใหญ่[8] นอกจากข้อคิดเห็นดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยพบว่าบทบาทของรามสูรและอินทรชิตนั้นมีส่วนที่คล้ายคลึงกัน ในความเก่งกล้าและอิทธิฤทธิ์ที่รบชนะเทวดา โดยที่รามสูรรบชนะพระอรชุน อินทรชิตรบชนะพระอินทร์ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่านอกจากความเป็นอสูรเทพบุตรที่แสดงออกมาในด้านของกระบวนท่ารำที่มีความงดงามแล้ว ในด้านบทบาทของตัวละครที่มีความเก่งกล้าสามารถในด้านอิทธิฤทธิ์ที่แสดงออกมาตามชาติกำเนิดที่เป็นยักษ์

จากข้อคิดเห็นของผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านการแสดงในบทบาทของรามสูรดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น รวมทั้งประสบการณ์ในการเรียน การสอนและการแสดงของผู้วิจัย มีความเห็นว่าคุณสมบัติของผู้แสดงเป็นตัวยักษ์ นั้นควรมีเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

1. เป็นผู้มีรูปร่างตามลักษณะของผู้แสดงบทบาทเป็นตัวยักษ์ซึ่งในที่นี้ คือ ตัวรามสูร ยักษ์ประเภทอสูรเทพบุตร โดยจะต้องมีลักษณะ รูปร่างสันทัด แขนขายาวได้สัดส่วน มีลำคอยาว

2. เป็นผู้ที่ผ่านการฝึกหัดขั้นพื้นฐาน ท่ารำของตัวยักษ์มาแล้วเป็นอย่างดี ได้แก่ ตบเข่า ถองสะเอว เต้นเสา ถีบเหลี่ยม และแม่ท่ายักษ์

---

[6] ประดิษฐ์ ศิลปสมบัติ.อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร. สัมภาษณ์,28 กันยายน 2544.

[7] ดำรงศักดิ์ นาฏประเสริฐ.อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลปอ่างทอง.สัมภาษณ์,16ตุลาคม 2544.

[8] ประเมษฐ์ บุณยะชัย. อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร.สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2544.

ภาพที่ 4 ลักษณะของผู้แสดงเป็นรามสูร

ผู้แสดงแบบ นายดำรงศักดิ์ นาฏประเสริฐ
อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลปอ่างทอง
ที่มา: นายประเสริฐ สันติพงษ์ ถ่ายภาพ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 5 ลักษณะของผู้แสดงเป็นรามสูร

ผู้แสดงแบบ นายดำรงศักดิ์ นาฏประเสริฐ
อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลปอ่างทอง
ที่มา: นายประเสริฐ สันติพงษ์ ถ่ายภาพ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. เป็นผู้ที่ผ่านการฝึกหัดกระบวนการรำใช้บทในรูปแบบต่างๆ เช่นการรำเดี่ยว รำคู่ กระบวนท่ารบ และการรำหน้าพาทย์ มาเป็นอย่างดี

4. มีร่างกายแข็งแรง อดทน เนื่องจากในการแสดงเบิกโรงชุดเมขลา-รามสูร เป็นตอนที่รามสูรมีบทบาทมาก

5. มีความจำและแม่นยำในจังหวะเป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นบทที่มีเพลงหน้าพาทย์ประกอบในการแสดงด้วย

6. เป็นผู้ที่มีกระบวนท่ารำที่สวยงามสอดคล้องกับบทบาท ตามรูปแบบการรำแบบละครใน เช่น ตอนรามสูรนั่งวิมาน จะต้องแสดงถึงความสวยงามของท่ารำและความสง่างามของตัวละคร

7. มีความจำดี และขยันหมั่นเพียรฝึกฝนท่ารำ และต้องจดจำรายละเอียดและลีลาท่ารำ รวมทั้งเทคนิคต่างๆ ที่ครูได้เป็นอย่างดี

8.จะต้องมีความสามารถในการร้องเพลงไทย และจดจำบทร้องให้ได้เนื่องจากในการแสดงนั้นจะต้องรำตามบท จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้แสดงจะต้องร้องเพลงให้ได้ เพื่อให้รู้และเข้าใจท่วงทำนองเพลง จังหวะในการเอื้อน ซึ่งจะทำให้สามารถรำได้ตรงตามจังหวะ

การคัดเลือกผู้แสดงให้มีบุคลิก และคุณสมบัติที่เหมาะสมกับบทบาทนั้นจะทำให้การแสดงมีความสวยงามตามองค์ประกอบของรูปแบบนาฏยศิลป์ไทยเป็นอย่างดี

3.2 .2 การฝึกหัดผู้แสดง

บทบาทของรามสูรในการแสดงเบิกโรงละครในจัดได้ว่าเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่องตลอดเวลารวมทั้งมีลักษณะที่โดดเด่นชัดเจน ดังนั้นในการแสดงนอกจากผู้แสดงจะผ่านขั้นตอนการฝึกหัดขั้นพื้นฐานแล้ว ยังต้องผ่านการฝึกหัดกระบวนท่าต่างๆ ที่ต้องใช้กับบทบาทของรามสูร ดังนี้

1. ศึกษาลักษณะนิสัย บทบาทของรามสูร จากบทละครและท่องจำบทละคร เพื่อความเข้าใจในการดำเนินเรื่อง ตัวละครที่เกี่ยวข้อง การลำดับเหตุการณ์ จะช่วยให้มีความจำและความเข้าใจ อันจะทำให้การรำหรือการตีบทมีความสัมพันธ์กับบทเป็นอย่างดี

2. ฝึกการรำตีบทตามเนื้อเรื่อง มีด้วยกัน 3 รูปแบบดังนี้

- การตีบทในลักษณะนั่งรำ ผู้แสดงเป็นรามสูรจะต้องฝึกหัดการตีบทในลักษณะนั่งรำบนเตียง บทบาทของรามสูรในตอนนี้ เรียกว่า นั่งวิมาน ผู้แสดงจะต้องนั่งรำตามบทร้อง

- การตีบทในลักษณะการรำคู่ กระบวนท่ารำในการรำคู่นั้นจะเป็นตอนที่รามสูรเข้าโลดไล่นางเมขลา เพื่อจะแย่งชิงดวงแก้วมณี ดังนั้นผู้แสดงจะต้องฝึกปฏิบัติการตีบทในลักษณะการรำคู่ ซึ่งเป็นบทร้องให้มีความถูกต้อง สวยงาม และสัมพันธ์กับนางเมขลา

- การตีบทในกระบวนท่ารบ กระบวนท่ารบระหว่างรามสูรและอรชุน เป็นการรบตามบทร้อง ซึ่งผู้แสดงจะต้องฝึกหัดให้แม่นยำกับบทร้อง ซึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่างรามสูรกับอรชุน ผู้แสดงจะต้องฝึกหัดการขึ้นลอย การใช้อาวุธให้มีความคล่องตัว

3. ฝึกอิริยาบทต่างๆ ของรามสูรซึ่งมีนิสัยดุร้าย อันธพาล เพื่อความคุ้นเคยกับกิริยาท่าทาง เช่น ท่าเหม่ ท่าขว้างขวาน ท่าแสดงกิริยาเมื่อแสงแก้วเข้าตา

4. ฝึกการใช้ส่วนต่างๆ ของร่างกายทีละส่วน การใช้ใบหน้า แขน ขา เท้า และลำตัว เมื่อเกิดความชำนาญแล้วจึงฝึกพร้อมกัน เช่นการฝึกลอยหน้า พร้อมกับการเต้นส่าย ซึ่งจะต้องใช้เท้าและลำตัวพร้อมกัน

จากขั้นตอนการฝึกหัดผู้แสดงที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งที่จะทำให้ผู้แสดงเป็นศิลปินที่มีความสามารถในการแสดงที่ถ่ายทอดตัวละครให้ออกมามีชีวิตตามความงามแบบนาฏยศิลป์ไทย

3.3 เครื่องแต่งกาย และอุปกรณ์การแสดง

ความงามทางด้านศิลปะอีกอย่างหนึ่งในการแสดงละครใน คือ เครื่องแต่งกายของตัวละคร ที่มีความสวยงามและประณีต จึงเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งของละครใน สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ได้กล่าวถึงลักษณะเครื่องแต่งกายของละครในว่า เครื่องแต่งกายงาม และประณีตด้วยสีสันของเสื้อผ้าสดใส พร้อมการปักที่ละเอียดอ่อน เครื่องศิราภรณ์และถนิมพิมพาภรณ์ที่จัดทำอย่างประณีต และสวมใส่ตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า[9] นอกจากนี้อุปกรณ์ในการแสดงก็เป็นส่วนหนึ่งในการทำให้การแสดงมีความสมบูรณ์ขึ้น ดังจะกล่าวถึงเครื่องแต่งกายและอุปกรณ์การแสดงดังนี้

---

[9] สุรพล วิรุฬห์รักษ์,วิวัฒนาการนาฏยศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2543),หน้า 90.

3.3.1 เครื่องแต่งกาย

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการแต่งกายของรามสูรรวมทั้งศีรษะ และอาวุธที่ใช้ตามลักษณะเนื้อเรื่องและบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ที่ได้มีการกำหนดลักษณะของตัวละครไว้อย่างละเอียด ซึ่งแต่ละตัวจะมีสีกาย ลักษณะเฉพาะของศีรษะโขน อาวุธประจำกายต่างกันออกไป

นาคะประทีป ได้กล่าวถึงลักษณะของรามสูรในสมญาภิธานรามเกียรติ์ไว้ว่า รามสูรเป็นอสูรเทพบุตร สีเขียว ทรงมงกุฎกาบไผ่ มีขวานเพชรเป็นอาวุธ[10] ดังนั้นในการแสดงรามสูรจะแต่งกายยืนเครื่องในลักษณะของตัวยักษ์ตามแบบละครใน ซึ่งจะแต่งกายสีเขียว มีศรและขวานเพชร เป็นอาวุธ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

รายละเอียดของเครื่องแต่งกายรามสูร

1. กำไลเท้า
2. สนับเพลา
3. ผ้านุ่ง
4. ผ้าปิดก้น
5. ห้อยข้าง
6. เสื้อ
7. รัดสะเอว
8. ห้อยหน้า
9. เข็มขัด
10. อินทรธนู
11. กรองคอ
12. ทับทรวง
13. สังวาล
14. ตาบทิศ
15. กำไลแผง (ทองกร)
16. แหวนรอบ
17. ปะวะหล่ำ
18. ธำมรงค์
19. ศีรษะรามสูร

เครื่องแต่งกายของรามสูรดังกล่าวเป็นการเรียงลำดับตามขั้นตอนการแต่งกาย และมีรายละเอียดดังนี้

1. กำไลเท้า มีลักษณะเป็นเส้นกลมประดิษฐ์จากทองเหลืองด้านในโปร่งด้านปลายเท้าทำเป็นเป็นรูปคล้ายดอกบัวจึงเรียกว่า "กำไลหัวบัว" แล้วโค้งเข้าหากันเป็นรูปทรงกลม

---

[10]นาคะประทีป,สมญาภิธานรามเกียรติ์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เจริญธรรม,2515) ,หน้า 121.

ภาพที่ 6 การแต่งกายยืนเครื่อง รามสูรด้านหน้า

ผู้แสดงแบบ นายดำรงศักดิ์ นาฏประเสริฐ
อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลปอ่างทอง
ที่มา : นายประเสริฐ สันติพงษ์ ถ่ายภาพ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 7 การแต่งกายยืนเครื่องรามสูร ด้านหลัง

ผู้แสดงแบบ นายดำรงศักดิ์ นาฏประเสริฐ
อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลปอ่างทอง
ที่มา : นายประเสริฐ สันติพงษ์ ถ่ายภาพ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. สนับเพลา เป็นกางเกงยาวถึงน่อง ในส่วนของตัวสนับเพลาจะใช้ผ้าดิบหรือผ้าสีตามสีของตัวละคร ตอนใต้เข่าถึงน่องจะใช้ผ้ามัน แล้วปักลวดลายด้วยดิ้นและเลื่อมในลักษณะเชิงงอน การนุ่งสนับเพลาจะให้ปลายสนับเพลาอยู่ต่ำกว่าเข่าเล็กน้อย สนับเพลาที่ใช้กับรามสูรจะเป็นสีเขียว ขลิบแดง

3. ผ้านุ่ง จะใช้ผ้ายกสีแดง โดยจะนิยมใช้ยกดอกด้วยสีเงิน ลักษณะการนุ่งจะนุ่งแบบก้นแป้น โดยจะจับจีบอยู่ด้านข้างๆ ละสามจีบ ในบางครั้งจะเรียกว่าจีบโจงก้นแป้น การที่ใช้ผ้ายกสีแดงเพื่อทำให้ดูเด่นชัดและสวยงาม

4. ผ้าปิดก้น หรือห้อยก้น จะใช้ลักษณะสีเขียวขลิบแดง ปักเป็นลวดลายกนกด้วยดิ้นและเลื่อมประดับชายครุยด้านล่าง

5. ห้อยข้าง หรือชายแครงมีลักษณะเป็นผ้าที่ห้อยทับหน้าขาจะใช้สีเขียวขลิบแดง ทำด้วยผ้ามันปักลวดลายด้วยดิ้นและเลื่อมประดับชายครุยด้านล่าง

6. เสื้อ หรือฉลององค์ จะใช้เสื้อแขนยาวสีเขียว ตามลักษณะของสีกายของรามสูร ตัวเสื้อจะใช้ผ้าสีเขียวที่เป็นผ้าต่วนหรือผ้าชนิดมัน ปักด้วยดิ้นและเลื่อม โดยลวดลายจะปักอยู่ในกรอบตารางสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด เช่นเดียวกับลักษณะเสื้อของตัวพระ

7. รัดสะเอว จะมีลักษณะเป็นผ้าคาดเอว ทำด้วยผ้าต่วนหรือผ้าชนิดมัน ปักด้วยดิ้นและเลื่อมมีขอบด้านล่าง สีเข้ากับชุด ห้อยหน้า และห้อยข้าง คือ สีเขียวขลิบแดง

8. ห้อยหน้า หรือชายไหว เป็นผ้าห้อยอยู่ระหว่างชายแครงปักด้วยดิ้นและเลื่อมด้านล่างติดชายครุยด้านล่าง จะใช้สีเขียวขลิบแดง

9. เข็มขัด หรือปั้นเหน่ง หัวเข็มขัดทำด้วยโลหะเป็นลักษณะวงกลมซ้อนกันสูงขึ้นสองหรือสามชั้น ประดับด้วยพลอยขาวและพลอยสีต่างๆ ส่วนสายเข็มขัดจะเป็นเส้นทองหรือเรียกว่า ลายทางมะพร้าว ลักษณะจะเป็นเส้นเงินชุบทองถักประสานกัน

10. อินทรธนู ลักษณะจะเป็นรูปโค้ง เป็นเครื่องประดับบ่าสำหรับตัวยักษ์และตัวพระสี ที่ใช้จะตัดกับสีเสื้อ สำหรับตัวรามสูรจะใช้สีแดง อินทรธนูถือว่าเป็นเครื่องประดับที่เพิ่มความสวยงามให้กับตัวละครทำให้มีความสง่างาม

11. กรองคอ หรือกรองศอ เป็นเครื่องประดับคอ ทำด้ายผ้าสีเดียวกับอินทรธนูลักษณะจะเป็นแผ่นผ้าลักษณะกลม โดยที่ริมของกรองคอจะทำเป็นหยักโดยรอบและปักลวดลายด้วยดิ้น

12. ทับทรวง เป็นเครื่องประดับที่ใช้คล้องคออยู่ในระดับช่วงอก ทำด้วยโลหะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ชุบเงินหรือชุบทองประดับด้วยพลอย มีสายคล้องคอ

13. สังวาล คือสร้อยตัวที่พาดจากไหล่ ไขว้กันสองเส้นส่วนวัสดุที่ใช้ทำอาจใช้เพชรและกรุด้วยผ้ากำมะหยี่ หรืออาจทำเป็นสร้อยลวดลายต่างๆ เช่น ลายดอกพิกุล หรือลายประจำยาม ประดับด้วยพลอย ส่วนที่ไขว้ทับกันด้านหลังจะติดตาบหลังรูปทรงลักษณะสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนแต่ขนาดจะเล็กว่าทับทรวง

14. ตาบทิศ ลักษณะคล้ายทับทรวงแต่เล็กกว่า ห้อยอยู่กับสังวาลประจำอยู่ในตำแหน่งเอวทั้งสองข้าง

15. กำไลแผงหรือทองกร เป็นเครื่องประดับข้อมือ ทำด้วยโลหะเป็นแผ่นโค้งประดับด้วยพลอยเป็นแถว แล้วชุบด้วยเงินหรือทอง

16. แหวนรอบ เป็นเส้นทองขดเป็นวงคล้ายวงแหวนต่อกันใช้สวมข้อมือ นอกจากนี้ถ้าใช้ใส่ข้อเท้า จะอยู่ด้านล่างของกำไลเท้า

17. ปะวะหล่ำ เป็นเครื่องประดับที่สวมต่อจากกำไลแผง ทำด้วยโลหะลักษณะเป็นเม็ดกลมๆ แล้วชุบด้วยเงินหรือทอง

18. ธำมรงค์ หรือแหวนเป็นเครื่องประดับที่ใช้สวมนิ้วมือ ไม่มีแบบกำหนดไว้ตายตัว เป็นเครื่องแต่งกายที่ไม่ได้เคร่งครัดในการแต่ง บางครั้งถ้าไม่มีบทที่กล่าวถึงธำมรงค์ผู้แสดงอาจไม่ใส่ก็ได้

19. ศีรษะ เป็นเครื่องประดับที่มีรูปแบบและลักษณะกำหนดไว้อย่างละเอียดและตายตัว ศีรษะรามสูรมีลักษณะเฉพาะตัวคือ มงกุฎยอดกาบไผ่ ตาโพลง ปากขบเขี้ยวดอกมะลิ จอนหูยักษ์ ส่วนสีพื้นเป็นสีเขียว เช่นเดียวกับสีกาย

นอกจากนี้ตามลักษณะรายละเอียดของศีรษะรามสูรที่กล่าวไปแล้วนั้น ในบางครั้งศีรษะรามสูรนั้นมีลักษณะของจอนหูที่ต่างไปจากที่เดิม คือจอนหูมีลักษณะเป็นจอนหูแบบมนุษย์อีกด้วย นายประเมษฐ์ บุณยะชัย ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การที่ศีรษะของรามสูรนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับอินทรชิต จะต่างกันตรงที่ยอดของศีรษะ ซึ่งอินทรชิตจะใช้ยอดเดินหน จอนหูมนุษย์ส่วนรามสูรยอดมงกุฎเป็นกาบไผ่ จอนหูแบบยักษ์ อีกประการหนึ่งในการแสดงสมัยโบราณอาจมีศีรษะไม่ครบสำหรับที่จะนำมาแสดง หรือบางครั้งผู้แสดงอาจใช้ศีรษะอินทรชิต และรามสูรแทนกันได้ จึงอาจทำให้ผู้ประดิษฐ์ศีรษะของรามสูร ทำจอนหูเป็นแบบมนุษย์ก็เป็นได้[11]

---

[11] ประเมษฐ์ บุณยะชัย .อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร.สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2544.

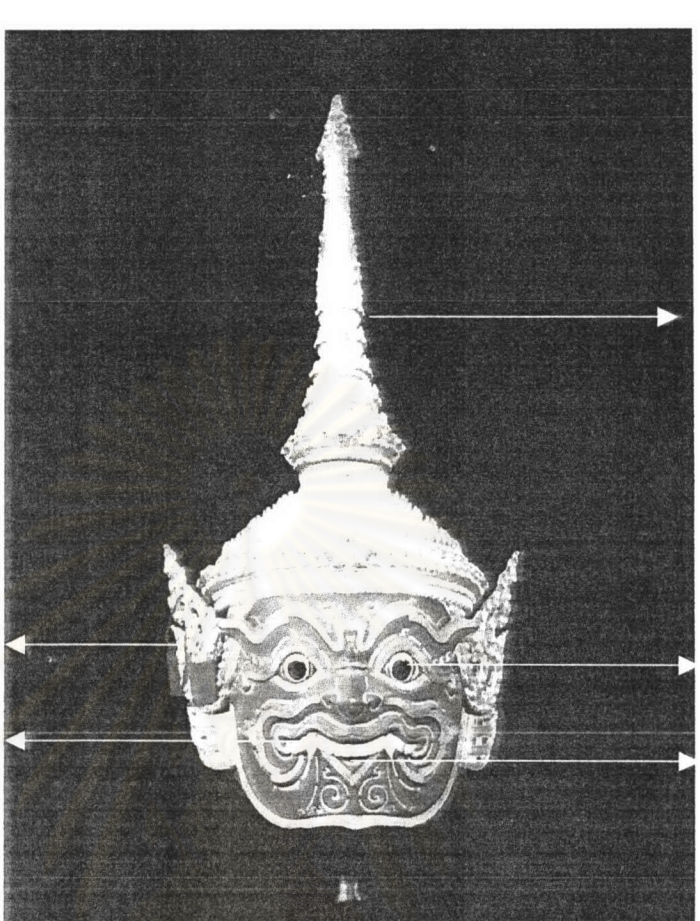

ภาพที่ 8 ศีรษะรามสูรด้านหน้า

ที่มา: นายประเสริฐ สันติพงษ์ ถ่ายภาพ

ลักษณะของศีรษะรามสูร

- สีเขียว
- มงกุฎกาบไผ่
- ตาโพลง
- ปากขบ
- เขี้ยวดอกมะลิ (หรือเขี้ยวคุด)
- จอนหูยักษ์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

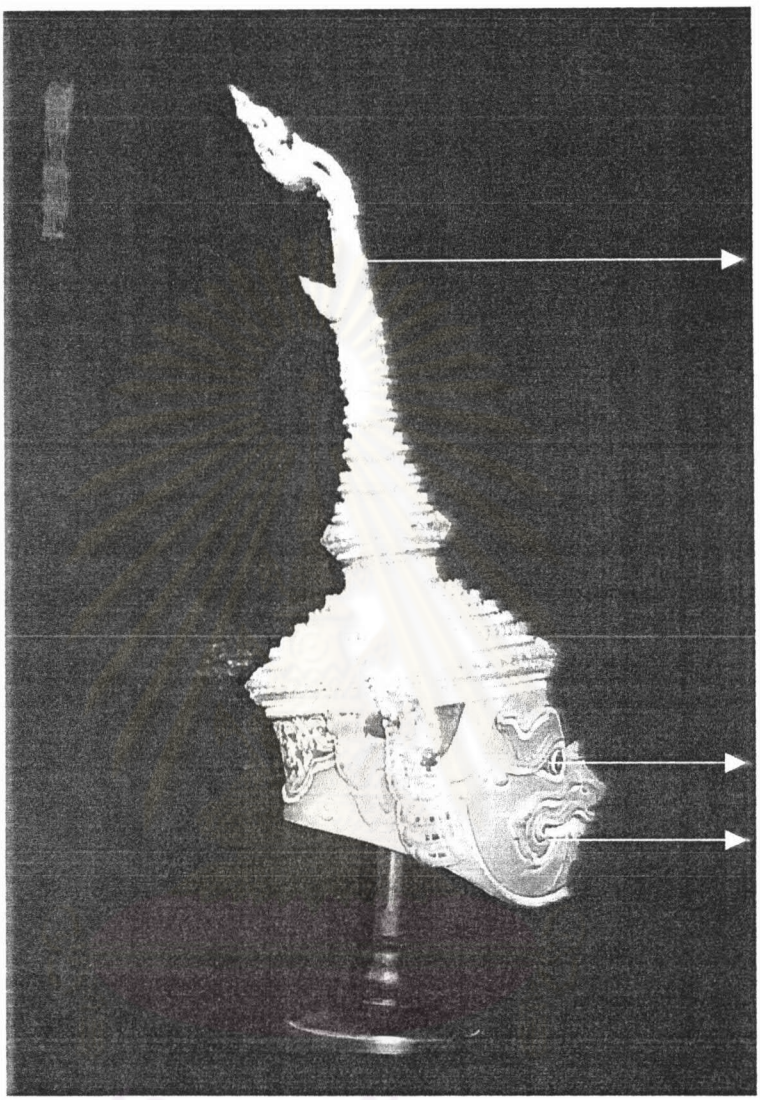

ภาพที่ 9 ศีรษะรามสูรด้านข้าง

ที่มา: นายประเสริฐ สันติพงษ์ ถ่ายภาพ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 10 ศีรษะรามสูรด้านหลัง

ที่มา: นายประเสริฐ สันติพงษ์ ถ่ายภาพ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หม่อมหลวงพงษ์สวัสดิ์ ศุขสวัสดิ อาจารย์ประจำวิทยาลัยนาฏศิลปอ่างทอง ซึ่งมีความรู้ในการประดิษฐ์ศีรษะโขน และได้รับการถ่ายทอดการทำหัวโขนมาจาก หม่อมราชวงศ์จรูญสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ลักษณะเฉพาะของศีรษะรามสูร คือ สีเขียว มงกุฎยอดกาบไผ่ปลายนก ตาโพลง ปากขบ เขี้ยวดอกมะลิ ส่วนจอนหัวนั้นจะใช้จอนหูยักษ์ตามลักษณะของตัวละคร คือ รามสูรซึ่งเป็นอสูรเทพบุตร[12]

ศีรษะรามสูร นอกจากจะทำในลักษณะของสีเขียวแล้วยังปรากฏว่ามีศีรษะรามสูรที่เป็นสีทองด้วย นายสมศักดิ์ ทัดติ ได้ให้สัมภาษณ์ว่าการทำศีรษะรามสูรเป็นสีทองนั้นอาจทำขึ้นเพื่อความสวยงาม หรือจากการที่นำแผ่นทองไปติดที่ศีรษะแล้วเห็นว่าสวยงามจึงได้ทำเป็นสีทอง แต่ไม่เคยปรากฏว่านำศีรษะรามสูรสีทองมาใส่ในการแสดง[13]

อาวุธประจำกาย รามสูรมีอาวุธประจำกายอยู่ด้วยกัน 2 ชนิด คือ ศร และขวานเพชร

ศร เป็นอาวุธที่ใช้สำหรับตัวละครยักษ์ที่ยศศักดิ์สูง สำหรับรามสูรนั้นในการแสดงตอนนี้จะติดไว้ด้านหลังโดยให้หัวศรซึ่งเขียนลายเป็นหัวพญานาคนั้นอยู่ในตำแหน่ง บนไหล่ขวา ส่วนปลายศร จะเฉียงมาทางด้านหลังในตำแหน่งเอวด้านซ้ายข้างหลังของผู้แสดง

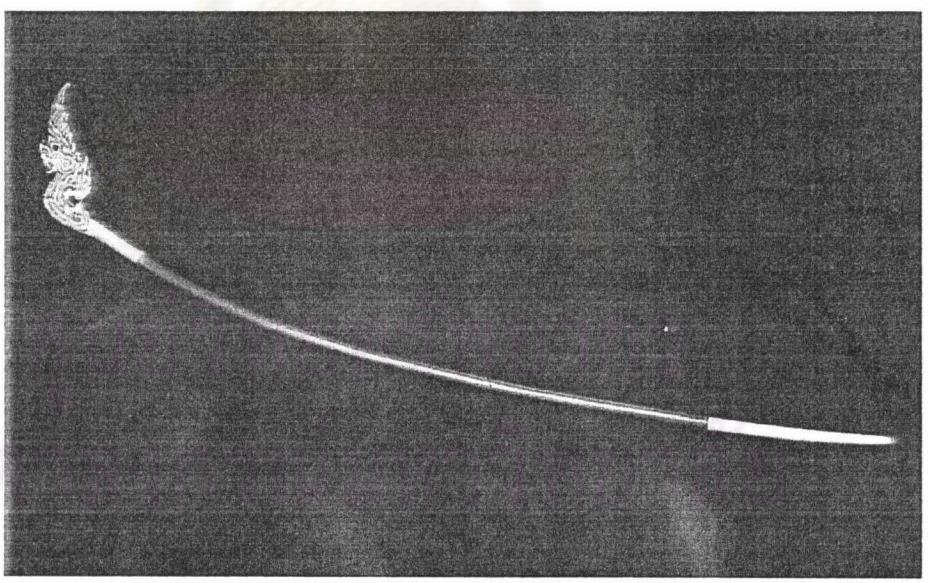

ภาพที่ 11 อาวุธศร

---

[12] มล.พงษ์สวัสดิ์ ศุขสวัสดิ.อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลปอ่างทอง.สัมภาษณ์,28 กรกฎาคม 2544.

[13] สมศักดิ์ ทัดติ.อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร.สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2544.

ลักษณะของศรนั้นจะทำด้วยหวายดัดโค้ง ส่วนหัวเป็นหนังเขียนลายเป็นหัวพญานาค ส่วนปลายจะเรียวแล้วพันด้วยเชือก ในการแสดงนั้นรามสูรจะต้องติดศรไว้ด้านหลังตลอด ส่วนบทที่ใช้แสดงนั้นจะกล่าวถึงศรในตอนที่กล่าวถึงรามสูรในครั้งแรกในบทที่ว่า "มีศรขวานเพชรเป็นอาวุธ" ส่วนในบทเมื่อกล่าวถึงรามสูรกับอรชุนก็จะต้องติดศรไว้ด้านหลังตลอดเวลา ปัจจุบันการแต่งกายของรามสูรในบางครั้งไม่ได้ติดศรไว้ด้านหลัง ซึ่งอาจเป็นเพราะเป็นการแสดงที่ตัดตอนมา เช่น ไม่ได้กล่าวถึงรามสูรนั่งวิมาน แต่ตัดตอนในบทที่กล่าวถึงรามสูร เข้าไล่ยิงควงแก้วมณีจากนางเมขลาเลย จึงไม่มีการติดศรไว้ด้านหลังเหมือนสมัยโบราณ ขนาดตามยาวของศรจะยาวประมาณ 65-70 เซนติเมตร แล้วแต่ความเหมาะสมของผู้แสดง

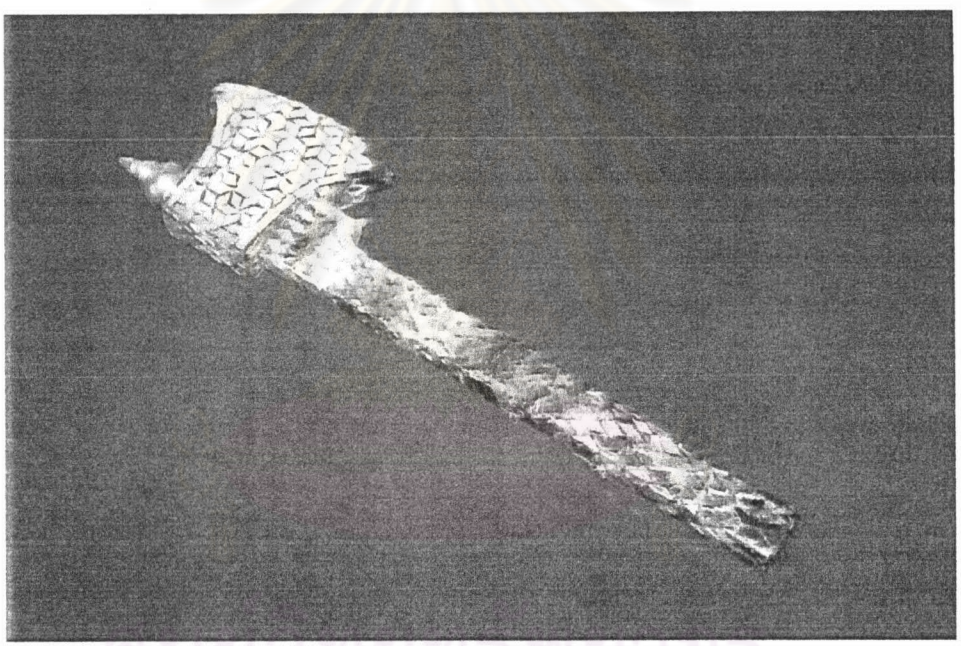

ภาพที่ 12 ขวานเพชร

ขวานเพชร เป็นอาวุธที่เป็นสัญลักษณ์ของรามสูร ที่อาจกล่าวได้ว่าเมื่อกล่าวถึงรามสูรก็จะต้องเห็นขวานเพชร ขวานเพชรจะทำด้วยไม้แล้วติดกระจกโดยตัวรามสูรจะใช้ในลักษณะต่างๆ เช่น ถือรำตีบท เหน็บไว้ที่เข็มขัดในลักษณะส่วนท้ายของด้ามขวานทิ้งลงพื้น ด้ามขวานจะอยู่ที่เข็มขัดโดยให้ด้านคมของขวานหันออกไปด้านขวาหรือขัดกับหัวเข็มขัด ปัจจุบันในบางครั้งได้ใช้สติกเกอร์ติดแทนกระจก เพื่อความคงทน เพราะในการแสดงรามสูรจะต้องขว้างขวานไล่นางเมขลาและใช้ในกระบวนท่ารบกับพระอรชุน ควรมีความยาวประมาณ 40 เซนติเมตร

3.3.2 อุปกรณ์การแสดง

อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงเบิกโรงชุดเมขลา-รามสูรนั้นอุปกรณ์ที่ใช้ คือ เตียง เนื่องจากในการแสดงนั้น ตัวละครสำคัญทั้งรามสูร เมขลา และพระอรชุน จะเปิดตัวด้วยการนั่งวิมานทั้ง 3 ตัวละคร ดังนั้นผู้แสดงจึงมีบทที่จะต้องนั่งรำบนเตียง

เตียงที่ใช้สำหรับการแสดงนั้นมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ เตียงใหญ่ มีลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดกว้าง 1 เมตร ยาว 2 เมตร สูง 50 เซนติเมตร สามารถนั่งได้ 2-3 คน

เตียงเล็ก มีลักษณะสี่เหลี่ยมจตุรัสกว้างและยาว 1 เมตรสูง 50 เซนติเมตร สำหรับตัวละครนั่งคนเดียว

ในการเลือกใช้เตียงอาจดูความเหมาะสมจากสถานที่ที่ใช้แสดงนอกจากลักษณะของเตียงทั้ง 2 แล้ว อาจใช้ขนาดที่มีความเหมาะสมนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วก็ได้ สีพื้นของเตียงมักเป็นสีแดงและอาจแกะสลักเพื่อความสวยงาม

เตียง จัดได้ว่าเป็นอุปกรณ์สำคัญในการแสดงที่สมมุติให้เป็นสิ่งต่างๆ ตามท้องเรื่องได้ในการแสดงตอนนี้ ได้สมมุติเตียงเป็นวิมานของนางเมขลา วิมานของอรชุนและก้อนเมฆที่รามสูรอาศัยอยู่

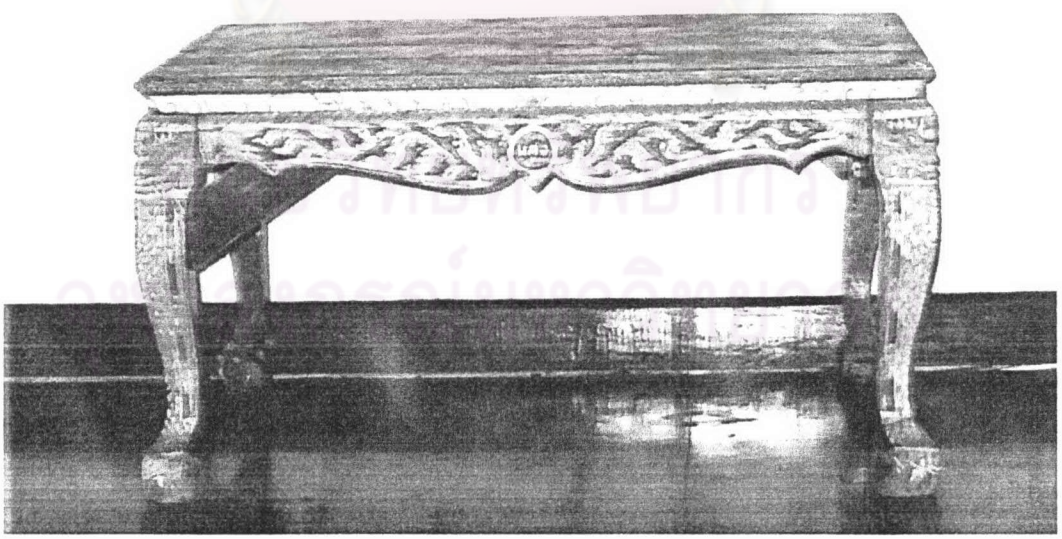

ภาพที่ 13 เตียงที่ใช้ในการแสดง

3.4 เพลง

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงเบิกโรงละครในชุดเมขลา-รามสูร โดยใช้ตามบทเบิกโรงที่ครูลมุล ยมะคุปต์ ได้นำการมาถ่ายทอดท่ารำ และวิธีการแสดงให้กับคณะครูอาจารย์ วิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร

3.4.1 เพลงร้อง

เพลงร้องที่ใช้ประกอบการแสดงละครใน เป็นเพลงที่มีลีลาไพเราะนุ่มนวล เนื่องจากละครในมุ่งเน้นศิลปะของการรำ มาตรี ตราโมท ได้กล่าวถึงลักษณะของเพลงที่ใช้ในการแสดงละครในว่า ความมุ่งหมายของละครใน คือ ความงดงามของศิลปะการร่ายรำ ความไพเราะของทำนองดนตรีรักษาขนบประเพณีอย่างเคร่งครัด เมื่อความมุ่งหมายเป็นเช่นนี้ ตลกก็มีไม่ได้ คนร้องก็จะต้องพิถีพิถันในการร้องให้นุ่มนวลดำเนินจังหวะค่อนข้างช้าเพื่อให้ตัวละครรำได้งาม[14]

ในการขับร้องประกอบการแสดงละครในจะต้องประกอบไปด้วย ต้นบท และลูกคู่

ต้นบท* หมายถึง ผู้ที่มีน้ำเสียงที่ดีเหมาะสมกับการขับร้องมีความสำคัญที่จะต้องสามารถร้องเพลงที่ใช้ในการแสดงละครในได้อย่างถูกต้อง ในการร้องต้นเสียงจะเป็นผู้ ร้องนำ ในวรรคที่หนึ่ง อาจารย์ทัศนีย์ ขุนทอง ได้กล่าวถึง คุณลักษณะของต้นบทว่า จะต้องเป็นผู้มีกระแสเสียงดี แม่นยำในจังหวะและบทร้อง ในบางครั้งเมื่อต้องการจะอวดความสามารถของต้นบท จะให้ต้นเสียงร้องนำไปวรรคหนึ่งกับอีกครึ่งวรรค และลูกคู่จึงจะรับเฉพาะคำที่เหลืออยู่[15]

ลูกคู่ หมายถึง ผู้ขับร้องที่มีหน้าที่ขับร้อง คือ ร้องต่อจากต้นบทที่ค้างไว้จนจบคำกลอน ลูกคู่จะมีตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และจะต้องเป็นผู้ที่มีความแม่นยำและน้ำเสียงที่ดีเช่นเดียวกับต้นเสียง

เพลงร้องที่ใช้ประกอบการแสดงละครในนั้น จะใช้วิธีการร้องรับ และร้องทวน ซึ่งถือได้ว่าเป็นแบบฉบับของละครไทยมาแต่เดิม คือ ต้นเสียงจะเป็นผู้ร้องนำไปก่อนในวรรคที่หนึ่ง ด้วยลีลาที่ช้าประณีต ต่อจากนั้นลูกคู่จึงร้องรับ ต่อจากที่ต้นบทค้างไว้จนจบคำกลอน

---

[14] ธนิต อยู่โพธิ์, ศิลปะละคอนรำหรือคู่มือนาฏศิลป. หน้า 311.

* บางครั้ง เรียกว่า ต้นเสียง

[15] ทัศนีย์ ขุนทอง. ผู้ชำนาญการสอน คีตศิลป์ไทย สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร.สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2544.

ต่อจากนี้ลูกคู่จะกลับไปร้องตั้งแต่ต้นคำที่ต้นเสียงร้องนำไว้แล้วตลอดจนหมดคำ ซึ่งเรียกว่าร้องทวน หลังจากนั้นต้นเสียงก็ขึ้นต้นใหม่ของคำกลอนต่อไป ลูกคู่ก็จะร้องรับ ร้องทวนต่อไป เช่น

ต้นบท : เมื่อนั้น
ลูกคู่ : รามสูรสิทธิศักดิ์ยักษา (ร้องรับ)
เมื่อนั้น รามสูรสิทธิศักดิ์ยักษา (ร้องทวน)
ต้นบท : อาศัยในกลีบเมฆา
ลูกคู่ : เป็นที่ผาสุกสำราญ (ร้องรับ)
อาศัยในกลีบเมฆา เป็นที่ผาสุกสำราญ (ร้องทวน)

เพลงร้องที่ใช้ประกอบการแสดงเบิกโรงละครในชุด เมขลา-รามสูร มีดังนี้

1. พระทอง
2. เบ้าหลุด
3. สระบุหร่ง
4. บะหลิ่ม
5. ยานี
6. เหาะ
7. วิลันดาโอด
8. รื้อร่าย
9. ร่าย
10. แขกบรเทศ
11. เชิดฉิ่ง
12. นาคราช
13. เขมรสุดใจ
14. กราวรำ

เพลงร้องที่เกี่ยวกับบทบาทของรามสูรมีดังนี้

1. เพลงรื้อร่าย เป็นเพลงที่ใช้สำหรับการแสดงละครและโขน โดยใช้กับตัวละครตัวเอก ที่มีความสำคัญในการดำเนินเรื่อง ลักษณะการร้องเป็นการร้องรับและร้องทวน อาจารย์มนตรี ตราโมท ได้กล่าวถึงลักษณะของเพลงรื้อร่ายไว้ในศิลปการละคอนรำว่า

รื้อ หรือ รื้อร่าย เป็นการร้องทอดจังหวะให้ช้าและแทรกเอื้อนพอสมควร เฉพาะคำเดี่ยวซึ่งเป็นคำขึ้นต้นบท และร้องทำนองรื้อเฉพาะต้นเสียงเท่านั้น เมื่อลูกคู่ร้องรับซ้ำคำนั้นก็ร้องอย่างร่ายในธรรมดา คำต่อๆ ไปก็ร้องร่ายธรรมดาตลอดไป การร้องรื้อ หรือรื้อร่าย ใช้เฉพาะบทที่เริ่มเปลี่ยนอิริยาบทที่สำคัญๆ ของตัวละคร[16]

---

[16] ธนิต อยู่โพธิ์,ศิลปละคอนรำหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย,หน้า 311.

บทของรามสูรที่ใช้เพลงรื้อร่ายนั้นมีอยู่ 2 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 เป็นช่วงที่ออกมานั่งรำ หรือที่เรียกว่า นั่งวิมานเป็นการเปิดตัวละคร ให้เห็นถึงบุคลิกและลักษณะนิสัยของตัวละคร ในช่วงนี้ลูกคู่จะรับทุกคำ

ช่วงที่ 2 ใช้เมื่อรามสูรออกจากวิมาน ในช่วงนี้ลูกคู่จะรับเฉพาะคำแรก

2. เพลงร่าย เป็นเพลงที่ใช้ในการดำเนินเรื่อง ในช่วงที่ต้องการความรวดเร็ว ในการแสดงเบิกโรงชุดเมขลา-รามสูร จะใช้ในตอนที่รามสูรเจรจากับพระอรชุน

3. เพลงเชิดฉิ่ง ใช้สำหรับประกอบบทในตอนการไล่จับกันของตัวละคร หรือการติดตาม ในการแสดงเพลงเชิดฉิ่งใช้ในตอนรามสูรไล่ชิงดวงแก้วจากนางเมขลา ในการร้องเพลงเชิดฉิ่งนี้ อาภาภรณ์ ทองไกรแสน อาจารย์ประจำภาควิชาดุริยางค์ไทย ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์ในการสอนและขับร้องเพลงไทย ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ผู้ขับร้องจะต้องดูผู้แสดง และฟังดนตรีเป็นหลักรวมทั้งการแบ่งคำ และวรรคตอนในการร้องจะต้องมีความสัมพันธ์กับท่ารำของผู้แสดง[17]

4. เพลงนาคราช เป็นเพลงที่ใช้ขับร้องประกอบการแสดงในบทอารมณ์โกรธ เพลงนี้จะใช้ในตอนที่รามสูรโกรธนางเมขลาที่ใช้ดวงแก้วมณีมาหลอกล่อ

5. เพลงเขมรสุดใจ เป็นเพลงที่ใช้บรรเลงขับร้องประกอบอารมณ์รุกเร้าของตัวละครใช้ในตอนที่รามสูรรบกับอรชุน

6. เพลงกราวรำ เป็นเพลงที่ใช้แสดงความยินดี หรือเยาะเย้ยใช้ในตอนที่รามสูรมีความดีใจที่ได้ชัยชนะในการต่อสู้กับพระอรชุน

3.4.2 เพลงปี่พาทย์

เพลงปี่พาทย์ที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละครใน แบ่งเป็น 4 ชนิด คือ เพลงโหมโรง เพลงลงโรง เพลงลาโรง และเพลงหน้าพาทย์ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงเพลงหน้าพาทย์ซึ่งเป็นเพลงที่ใช้ประกอบในการแสดงเบิกโรงละครในชุดเมขลา-รามสูร

---

[17] อาภาภรณ์ ทองไกรแสน.อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลปอ่างทอง .สัมภาษณ์, 22 สิงหาคม 2545.

เพลงหน้าพาทย์เป็นเพลงที่ใช้ประกอบกริยา อารมณ์ของตัวละคร รวมทั้งการแสดงเหตุการณ์ในท้องเรื่อง การแสดงเบิกโรงละครในชุดเมขลา-รามสูรมีการใช้เพลงหน้าพาทย์ประกอบการแสดงดังนี้

1. เพลงโคมเวียน เป็นเพลงหน้าพาทย์ใช้ประกอบของเทวดา-นางฟ้าที่ไปมาอย่างเป็นหมวดหมู่ ในการแสดงจะใช้เป็นเพลงที่นางฟ้าเทวดาเดินออกมาเพื่อที่จะรำในระบำสี่บท

2. เพลงกลม เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้สำหรับเทพเจ้าชั้นสูง เช่น พระนารายณ์ พระอรชุน นอกจากนี้เพลงกลมถือว่าเป็นเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้รำอวดฝีมือกัน

3. เพลงเชิดฉิ่ง เป็นเพลงที่ใช้ประกอบกริยาไปมา หรืออาจใช้ในตอนที่กล่าวถึงการแสดงที่ลึกลับ การลอบเข้าหาหรือการรวมทั้งการโลดไล่จับกัน

4. เพลงคุกพาทย์ เพลงคุกพาทย์นี้ประกอบกิริยาและอารมณ์โกรธ หรือแสดงอิทธิฤทธิ์ของตัวละคร เช่น รามสูร ตอนออกจากวิมาน

5. เพลงกราวรำ เป็นเพลงที่ใช้สำหรับการแสดงโขน ละคร ใช้ประกอบอารมณ์ของตัวละครที่รำเยาะเย้ยคู่ต่อสู้ เช่น นางเมขลารำเยาะเย้ยรามสูร

6. เพลงเชิด เป็นเพลงที่ใช้สำหรับการเดินทางไป-มา ในระยะใกล้ นอกจากนี้ยังใช้ในการรบอีกด้วย

เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบกิริยาและอารมณ์ของรามสูรมีดังนี้

1. เพลงคุกพาทย์ ใช้ในตอนที่รามสูรออกไปเที่ยวเล่น จึงได้แสดงอิทธิฤทธิ์ด้วยการใช้เพลงคุกพาทย์

2. เพลงเชิดฉิ่ง ใช้ในตอนค้นหานางเมขลา

3. เพลงเชิด ใช้ในตอนที่รามสูรโกรธที่นางเมขลาหลอกล่อและโยนลูกแก้วเมื่อรามสูร ขอลูกแก้วนางเมขลาไม่ให้จึงเข้าไล่แย่ง และขว้างขวานเพชรไปเพื่อจะทำร้ายนางเมขลา

4. เพลงกราวรำ ที่ใช้ประกอบบทบาทของรามสูรที่ดีใจในชัยชนะที่สามารถสังหารพระอรชุนเสียชีวิต

3.5 เครื่องดนตรีที่ใช้ในการประกอบการแสดง

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเบิกโรงละครในชุดเมขลา-รามสูรนั้น เป็นเครื่องดนตรีประเภทปี่พาทย์เครื่องห้า เช่นเดียวกับเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงละครใน อารดา สุมิตร ได้กล่าวถึงปี่พาทย์เครื่องห้าที่ใช้ประกอบการแสดงละครในไว้ใน ละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2 ว่า[18]

"ปี่พาทย์ที่ใช้ประกอบการเล่นละครในตั้งแต่โบราณมาจนถึงรัชกาลที่ 2 ใช้ปี่พาทย์อย่างหนักเช่นเดียวกับที่ใช้ในการเล่นโขน แต่มีการดัดแปลงไปบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะของละครใน ปี่พาทย์ดังกล่าวนี้เดิมเรียกกันแต่ปี่พาทย์เฉยๆ แต่สมัยต่อมาเรียกเป็นชื่อเฉพาะว่า "ปี่พาทย์เครื่องห้า" เพราะได้เกิดมีการประสมวงปี่พาทย์เป็นหลายอย่างขึ้น"

วงปี่พาทย์เครื่องห้าประกอบด้วยเครื่องดนตรี 5 อย่าง คือ ปี่ใน ระนาดเอก ฆ้องวงใหญ่ ตะโพน กลอง นอกจากนี้ยังมีฉิ่งเป็นเครื่องประกอบจังหวะ

1. ปี่ใน เป็นเครื่องดนตรีประเภทเป่าที่ใช้ดำเนินทำนองของเพลง เดิมใช้ปี่ขนาดย่อมสำหรับประกอบการแสดงโขน ต่อมาเมื่อนำมาบรรเลงประกอบการแสดงละครในจึงแก้ไขขนาดและปรับเสียงของปี่ให้เหมาะสม

2. ระนาดเอก เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี ทำด้วยไม้ ใช้ในการดำเนินทำนองของเพลง เดิมระนาดนี้มีอยู่เพียงอย่างเดียวจึงเรียกว่าระนาด ต่อมาในรัชกาลที่ 3 ได้มีการประดิษฐ์ระนาดทุ้มขึ้น จึงเรียกระนาดแบบเดิมว่า ระนาดเอก

3. ฆ้องวงใหญ่ เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี ทำด้วยโลหะ ใช้บรรเลงทำนองซึ่งเป็นหลักของเพลง เป็นเครื่องดนตรีที่มีมาแต่เดิมสมัยกรุงสุโขทัย เดิมมีเพียงขนาดเดียวเรียกว่า ฆ้องวง ต่อมาในรัชกาลที่ 3 มีฆ้องวงขนาดเล็กเพิ่มขึ้นมา จึงเรียกฆ้องวงที่มีมาแต่เดิมว่า ฆ้องวงใหญ่

4. ตะโพน เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี มีหน้าที่กำกับจังหวะหน้าทับประกอบทำนองเพลงปี่พาทย์โดยเฉพาะ

5. กลองทัด เป็นเครื่องดนตรีประเภทตีขนาดใหญ่ ขึงด้วยหนัง มี 2 ใบ แต่ระดับเสียงไม่เท่ากัน ใบหนึ่งจะมีเสียงตูม และอีกใบหนึ่งจะมีเสียงต้อม

---

[18] อารดา สุมิตร, ละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2 (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2516)หน้า 69.

ปัจจุบันวงปี่พาทย์ เครื่องห้าได้นำเครื่องดนตรีอื่นเพิ่มเติมเข้าไปอีกคือ กลองแขก 1 คู่ แต่ก็ยังคงเรียกว่า ปี่พาทย์เครื่องห้าเหมือนเดิม

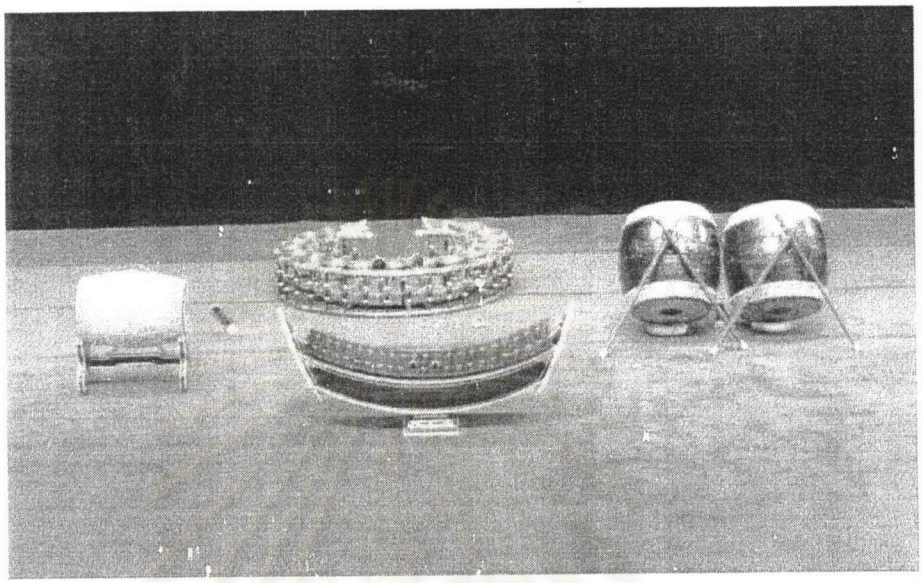

ภาพที่ 14 วงปี่พาทย์เครื่องห้า

นอกจากวงปี่พาทย์ เครื่องห้าแล้วยังนิยมใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่ ประกอบการแสดงละครในอีกด้วย

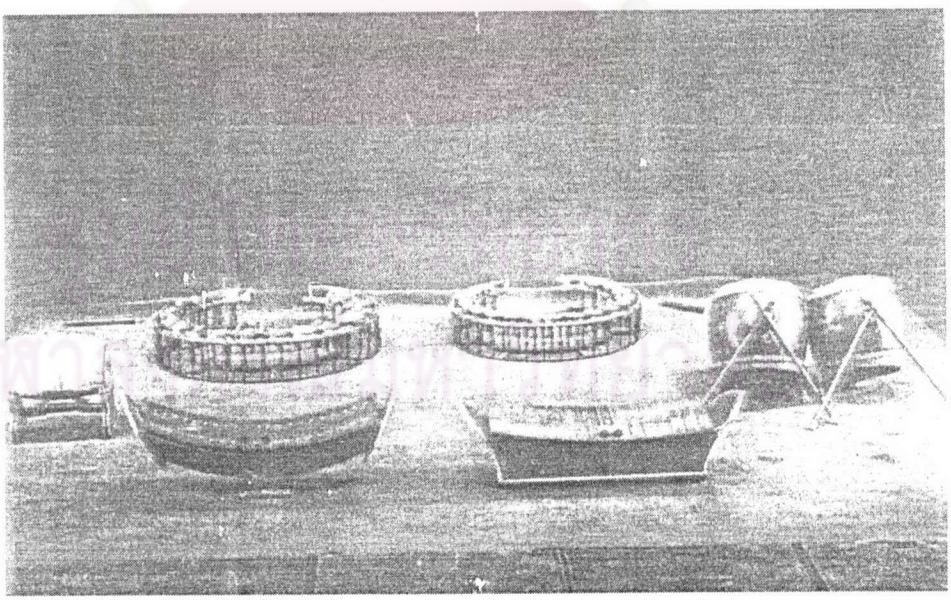

ภาพที่ 15 วงปี่พาทย์เครื่องคู่

วงปี่พาทย์เครื่องคู่ประกอบด้วย

1. ปี่ใน
2. ปี่นอก
3. ระนาดเอก
4. ระนาดทุ้ม
5. ฆ้องวงใหญ่
6. ฆ้องวงเล็ก
7. ตะโพน
8. กลองทัด
9. ฉิ่ง
10. ฉาบเล็ก
11. โหม่ง

3.6 โอกาส และสถานที่ใช้แสดง

จากการที่การแสดงเบิกโรงละครในชุดเมขลา-รามสูร เป็นการแสดงที่แสดงก่อนที่ละครในจะดำเนินเรื่อง ดังนั้น โอกาสและสถานที่ในการแสดงจึงมีลักษณะเดียวกันกับละครใน ซึ่งมีโอกาสและสถานที่ใช้แสดงดังนี้

3.5.1 โอกาสที่แสดง

ละครในเป็นเครื่องราชูปโภคอย่างหนึ่งของมหากษัตริย์ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กล่าวว่า "ด้วยละครผู้หญิงเป็นของพระเจ้าแผ่นดินทรงพระราชดำริให้หัดนางในขึ้นสำหรับเล่นในการพระราชพิธีในพระราชนิเวศน์เสมออย่างเป็นเครื่องราชูปโภคอันหนึ่ง ซึ่งผู้อื่นมิควรจะทำเทียม"[19] ดังนั้นโอกาสที่แสดงละครใน อันเป็นการแสดงที่มีไว้สำหรับประดับบารมีส่วนพระองค์ จึงมีโอกาสที่แสดงต่อเมื่อมีกระแสรับสั่งหรือมีพระบรมราชานุญาตให้แสดงละครใน ดังโอกาสต่อไปนี้

1. การแสดงภายในบริเวณพระราชฐาน โดยที่พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้แสดงถวาย ทอดพระเนตร โอกาสที่แสดงจึงขึ้นอยู่ตามแต่พระราชอัธยาศัย
2. การแสดงในโอกาสพิเศษต่างๆ ตามที่ทรงพระบรมราชานุญาติโปรดเกล้าให้เล่นในงานต่างๆ เช่น งานพระราชพิธีโสกันต์ งานสมโภชพระที่นั่ง งานสมโภชช้างเผือก สมโภชพระบรมศพ เป็นต้น

---

[19] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ,ตำนานละครอิเหนา (พระนคร: คลังวิทยา,2501) หน้า 18-19.

ในเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้เสรีภาพทางการแสดงละคร โดยยกเลิกระเบียบข้อหวงห้ามตามที่เคยปฏิบัติกันมา ทำให้เจ้านาย ขุนนาง และผู้มีบรรดาศักดิ์ ได้หัดละครผู้หญิงมากขึ้นโอกาสในการเล่นละครในจึงมีเพิ่มมากขึ้น แต่ยังคงเล่นกันเฉพาะในหมู่ของพวกบรรดาศักดิ์ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพเล่าว่าในการเล่นละครในไม่เล่นรับงานหา เหมือนอย่างละครนอก เพราะละครในมักเป็นละครของผู้มีบรรดาศักดิ์ฝึกหัดไว้ สำหรับประดับเกียรติยศ เป็นแต่เล่นดูเองหรือเล่นในการบำเพ็ญกุศล[20]

ครั้นต่อมาในระยะหนึ่ง ละครในได้รับความนิยมมากขึ้น โอกาสในการแสดงละครในจึงขึ้นอยู่กับบรรดาเจ้าของคณะละคร ที่ฝึกละครขึ้นเล่นหาผลประโยชน์ในการแสดงในด้านธุรกิจ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวว่า ละครหัดขึ้นเล่นหาผลประโยชน์เป็นพื้นที่จะหัดขึ้นแต่สำหรับประดับเกียรติอย่างแต่ก่อนมีน้อยแห่ง[21]

ปัจจุบันการแสดงเบิกโรงชุดเมขลา-รามสูร ไม่ปรากฏว่ามีการแสดงในรูปแบบของ เบิกโรงละครใน เนื่องจากการแสดงชุดนี้ใช้ระยะเวลาในการแสดงค่อนข้างมาก ดังนั้นโอกาสที่แสดงจึงต่างไปจากเดิม กล่าวคือ จัดเป็นรูปแบบของการแสดงที่เป็นชุดเป็นตอนบ้าง จัดเป็นรูปแบบในลักษณะของการรำคู่บ้าง ในบางครั้งที่จัดเป็นการแสดงเบิกโรงก็เป็นการตัดตอนสั้นๆ มาแสดงเท่านั้นส่วนโอกาสที่แสดงในงานทั่วไป เช่น

- การแสดงเผยแพร่นาฏศิลป์ไทย ตามโครงการที่วางไว้
- การแสดงตามที่หน่วยงานราชการ หรือหน่วยงานเอกชนเป็นผู้ติดต่อว่าจ้าง ไปแสดงในงานต่างๆ เช่น การแสดงในต่างประเทศ การแสดงในงานสำคัญๆ ที่ทางราชการและเอกชนเป็นผู้จัด
- การแสดงในรูปแบบสาธิต ในรูปแบบของการศึกษาให้แก่ผู้สนใจทั่วไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

[20] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา ,หน้า 95.

[21] เล่มเดียวกัน,หน้า 174.

3.5.2 สถานที่ใช้แสดง

สถานที่ใช้แสดง ชุดเมขลา-รามสูร จะเป็นสถานที่เดียวกับการแสดงละครใน กล่าวคือ เมื่อการแสดงเบิกโรงจบลงก็จะเป็นการแสดงละครใน ในสมัยอยุธยาได้มีการกล่าวถึงสถานที่ใช้แสดงละครใน ดังเช่น ในบุณโณวาทคำฉันท์ ของพระมหานาควัดท่าทราย ได้กล่าวว่า

⊙ ฝ่ายฟ้อนลครใน บริรักษจักรี
โรมริมคิรีมี กลลับบแลชาย[22]

จากบทประพันธ์ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงสถานที่ที่ใช้แสดงละครใน ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเสด็จประพาสและสมโภชพระพุทธบาทโดยได้จัดให้มีการแสดงละครในเฉลิมฉลอง ลักษณะสถานที่แสดงสำหรับละครในที่ใช้สำหรับผู้แสดง โรงละครที่สร้างจึงค่อนข้างมิดชิด เหมาะสำหรับนางในที่ออกมาแสดงละครนอกพระราชวัง

อารดา สุมิตร ได้กล่าวถึงสถานที่แสดง สำหรับละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2 ว่า สถานที่แสดงละครใน ของหลวงในรัชกาลที่ 2 มีอยู่ในวงจำกัดเพียงไม่กี่แห่ง เช่นในพระราชฐานชั้นใน ที่โรงละครในพระบรมมหาราชวัง หรือที่โรงละครชั่วคราว ซึ่งสร้างขึ้นเฉพาะงาน[23]

สถานที่ใช้แสดงละครในทั้ง 2 ลักษณะ มีรายละเอียดดังนี้

1. พระราชฐานชั้นใน การใช้พระราชฐานชั้นในเป็นที่แสดงนั้น คือ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 2 ทรงมีพระราชประสงค์ทอดพระเนตรเป็นการภายในบางครั้งโปรดให้พระบรมวงศ์ หรือข้าราชบริพารชั้นผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดเบื้องยุคลบาทได้ชมการแสดงด้วย

2. โรงละครชั่วคราว เป็นสถานที่สำหรับแสดงละครในซึ่งจะสร้างขึ้นชั่วคราวบริเวณนอกเขตพระราชฐาน ตามงานต่างๆ เช่น งานพระเมรุ งานสมโภชช้างเผือก ลักษณะตัวโรงสร้างด้วยไม้ เป็นโรงโถงมีหลังคาขนาดสูงพอประมาณ พื้นโรงปูด้วยเสื่อหรือกระดาน ส่วนละครเล่นทางด้านยาวของตัวโรงเพื่อจะได้มีที่กว้างขวางพอสมควร ด้านหลังเป็นที่แต่งตัวและที่พักของตัวละคร ผู้ชมจะนั่งอยู่ตามพื้นโรงซึ่งมีเสื่อปูบ้าง พรมบ้างถ้าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนิน ก็จะปลูกพลับพลาที่ประทับต่างหากในบริเวณใกล้เคียง

---

[22]พระมหานาควัดท่าทราย,บุณโณวาทคำฉันท์ (พระนคร:กรมศิลปากร,2503),หน้า 40.

[23] อารดา สุมิตร, ละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2 ,หน้า 37.

นอกจากสถานที่ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นแล้ว ลักษณะของเวทีที่ใช้แสดงละครใน ในระยะแรกนั้น ระดับของเวทีกับพื้นจะอยู่ในระดับเดียวกันดังที่อารดา สุมิตร ได้กล่าวไว้ในละครในของหลวง ในรัชกาลที่ 2 ว่า

การแสดงละครตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา ยังไม่มีการแบ่งเขตพื้นที่โรงส่วนที่เป็นเวทีการแสดงละครกับส่วนที่ผู้ชมนั่งเป็นระดับเดียวกันตลอด มีเสื่อหรือพรมปูอีกทีหนึ่งละครเล่นอยู่ทางด้านยาวด้านหนึ่งของตัวโรงบนเสื่อหรือพรมนี้เอง ส่วนดังกล่าวนี้ก็คือเวทีซึ่งไม่มีขอบเขตที่กำหนดแน่นอนนั่นเอง[24]

ดังนั้นในการแสดงละครในระยะแรกเวทีจึงสร้างติดอยู่กับพื้น ในเวลาต่อมาจึงได้มีการยกระดับเวที ให้สูงขึ้นจากพื้น อารดา สุมิตร ได้กล่าวถึงเวทีที่ใช้ในการแสดงละครใน ว่าเวทีที่ยกระดับขึ้นสูงจากพื้นโรงที่ผู้ชมนั่งเพิ่งจะมีในสมัยหลัง เมื่อเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ สร้างโรงละครนี่เอง ในระยะแรกๆ จึงมักเรียกเวทีอย่างเดิมว่าเวทีพื้นต่ำและเรียกเวทีอย่างใหม่ว่าเวทีพื้นสูง[25]

ปัจจุบันสถานที่ใช้แสดงละครในส่วนใหญ่จะแสดงบนโรงละครที่มีลักษณะยกพื้นเวที เช่น โรงละครแห่งชาติ เวทีที่ใช้สำหรับแสดงทั่วไป มีทางเข้า-ออก 2 ทาง ส่วนการแสดงเบิกโรงละครในชุดเมขลา-รามสูร ในปัจจุบันนอกจากจะแสดงบนเวทีทั่วไปเช่นเดียวกับละครในแล้วในบางครั้งก็อาจใช้ เวทีที่อยู่ระดับเดียวกับพื้นก็ได้ เนื่องจากรูปแบบการแสดงในบางครั้งไม่ได้เป็นการแสดงเบิกโรง แต่เป็นการตัดตอนมาแสดงเป็นชุดเป็นตอนต่างหาก เช่น ในตอนรามสูรแย่งชิงดวงแก้วมณีจากนางเมขลา

สรุป

องค์ประกอบของการแสดงเบิกโรงละครในชุดเมขลา-รามสูร สรุปได้ดังนี้ คือ

ขั้นตอนการแสดง ของการแสดงเบิกโรงละครในชุดเมขลา-รามสูร จะอยู่ในระหว่างขั้นตอนการแสดง ซึ่งจะเริ่มจาก 1. การไหว้ครูก่อนการแสดง 2. การบรรเลงเพลงโหมโรงละครในชุดโหมโรงเย็นแล้วจบด้วยเพลงวา 3. การแสดงเบิกโรง จะเริ่มทำการแสดงเมื่อปี่พาทย์บรรเลงเพลงโหมโรงจบ 4. การแสดงเรื่องหลักจะแสดงต่อจากการแสดงเบิกโรง 5. จบการแสดง ปี่พาทย์ทำเพลงกราวรำเป็นเพลงลาโรง ส่วนลำดับในการแสดงเบิกโรงละครในชุดเมขลา-รามสูรมีอยู่ด้วยกัน 8 ลำดับ 1. เทวดา-นางฟ้า ออกมาจับระบำ 2. ฉากเปิดตัวอรชุน 3. ฉากวิมานนางเมขลา

---

[24] อารดา สุมิตร, ละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2 , หน้า 97.

[25] เรื่องเดียวกัน, หน้า 98.

4. ฉากเทวดา-นางฟ้า พระอรชุน-นางเมขลา จับระบำ 5. ฉากวิมานรามสูร 6.ฉากท้องฟ้า รามสูรออกเที่ยวเล่นเห็นดวงแก้วมณีจากนางเมขลา 7. ฉากไล่แย่งชิงดวงแก้วจากนางเมขลา 8. รามสูรรบพระอรชุน

ผู้แสดงเป็นรามสูรนั้นในสมัยโบราณที่แสดงเป็นรูปแบบละครในจะคัดเลือกจากผู้หัดเป็นตัวพระ ซึ่งเป็นผู้หญิงเนื่องจากลักษณะท่าของตัวพระกับตัวยักษ์ มีความใกล้เคียงกันในลักษณะของท่ารำมีความใกล้เคียงกัน ส่วนผู้แสดงรามสูรในปัจจุบันใช้ผู้ชายแสดงนั้นจะต้องมีคุณสมบัติคือเป็นผู้ฝึกหัดขั้นพื้นฐาน ท่ารำของตัวยักษ์ มีความแข็งแรง รูปร่างสูงโปร่ง ไม่อ้วน ผ่านการฝึกหัดขั้นพื้นฐาน ท่ารำของตัวยักษ์ กระบวนท่ารำใช้บท มีความจำดี กระบวนท่ารำมีความสวยงาม รวมทั้งสามารถร้องเพลงไทยที่ใช้ประกอบการแสดงได้ ในการฝึกหัดผู้แสดงเป็นรามสูร จะต้องศึกษาบทบาทนิสัยของรามสูร ฝึกตีบทในลักษณะนั่งรำ การรำคู่ กระบวนท่ารบ

การแต่งกายของรามสูรเป็นการแต่งกายยืนเครื่อง ในลักษณะของตัวยักษ์ ซึ่งเป็นอสูรเทพบุตร คือ สีเขียว มงกุฎกาบไผ่ มีขวานเพชรและศรเป็นอาวุธ ลักษณะศีรษะ ตาโพลง เขี้ยวมะลิ อุปกรณ์ประกอบการแสดงคือเตียง

เพลงที่ใช้จะใช้เพลงร้อง ซึ่งจะต้องมีต้นบทหรือต้นเสียงทำหน้าที่ร้องนำและลูกคู่ทำหน้าที่ร้องรับ และร้องทวน เพลงร้องที่ใช้กับบทบาทของรามสูร คือ เพลงรื้อร่าย เพลงร่าย เพลงเชิดฉิ่ง เพลงนาคราช เพลงสุดใจ และเพลงกราวรำ เพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบบทบาทของรามสูร ได้แก่ เพลงคุกพาทย์ เพลงเชิดฉิ่ง เพลงเชิด และเพลงกราวรำ

เครื่องดนตรีที่ใช้ คือ ปี่พาทย์เครื่องห้า หรือปี่พาทย์เครื่องคู่

โอกาสที่ใช้แสดง แต่เดิมจะแสดงในเขตพระราชฐานในโอกาสที่พระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้แสดงถวาย และแสดงในโอกาสพิเศษต่างๆ ที่ทรงพระบรมราชานุญาต โปรดเกล้าให้เล่นในงานต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 4 โอกาสในการแสดงละครในมีมากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากบรรดาขุนนางและผู้มีบรรดาศักดิ์ ได้มีละครในไว้ประดับเกียรติยศภายหลัง ได้รับความนิยม จึงพักละครในเพื่อไปแสดงในงานว่าจ้างต่างๆ ในปัจจุบัน

โอกาสที่ใช้แสดง แต่เดิมมี 2 ลักษณะ คือ 1. พระมหากษัตริย์โปรดให้มีการแสดงละครในเพื่อถวายให้ทอดพระเนตร 2. เล่นมนงานราชพิธีต่างๆ ต่อมาในรัชกาลที่ 4 โอกาสในการแสดงมีเกิดขึ้นตามสถานที่ ที่บรรดาขุนนางและบรรดาศักดิ์ได้จัดให้มีการแสดงเพื่อประดับเกียรติยศและ

เป็นการสนองพระราชนิยม ต่อมาได้รับความนิยมจึงได้มีการฝึกเพื่อแสดงในงานว่าจ้างต่างๆ ปัจจุบันรูปแบบการแสดงเมขลา-ราสูร เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โอกาสที่แสดงเป็นเบิกโรงมีน้อยลง

สถานที่ใช้ในระยะแรก เป็นการเล่นในเขตพระราชฐานและเพิ่มในงานพระราชพิธีที่สำคัญ ซึ่งจะต้องมีการสร้างโรงละครแต่เดิมลักษณะของเวทีที่ใช้แสดงจะเป็นลักษณะเวทีพื้นต่ำซึ่งจะอยู่ในระดับเดียวกันระหว่างผู้แสดงกับผู้ชม ต่อมาใช้เวทีในลักษณะพื้นสูง คือ ผู้แสดงจะแสดงบนเวทีที่ยกสูงขึ้นจากพื้น

องค์ประกอบการแสดงดังที่กล่าวมาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการที่จะทำให้การแสดงมีความสมบูรณ์และความงามตามรูปแบบละครใน ส่วนสำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับการแสดงละครในนั่นคือ กระบวนท่ารำที่มีความสวยงามตามลักษณะของการร่ายรำตามรูปแบบละครใน ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวในบทต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย